

connexions

La pagesia, reptes i futur

vista prèvia >

La pagesia afronta el gran repte del relleu generacional, de l'adaptació als canvis tecnològics i de la diversificació dels productes. Un país amb un sector primari fort és un país més cohesionat territorial i socialment. Afrontar-ho requereix que tots els actors remin en la mateixa direcció i que es facilitin els processos per fer viables les explotacions agrícoles i ramaderes. Catalunya té la capacitat per dur a terme aquest canvi de paradigma i enfortir un sector que ha de ser clau per al seu futur.

Miquel Serra

Empresari ramader

miquelserra67@icloud.com

L'agricultura i la ramaderia han anat evolucionant durant el pas del temps, una evolució que ha anat lligada a la societat.¹

La propietat de la terra s'ha modificat molt. Les terres a l'Edat mitjana eren en molts casos de la noblesa, de l'Església o de famílies riques i els jornalers, mera mà d'obra barata i explotada. Al segle XIX, després de processos de desamortitzacions a les terres de l'Església, l'Estat va vendre aquelles terres i les dels municipis, un fet que va concentrar encara més la propietat en aquells qui tenien recursos, els grans terratinents i els més rics i burgesos, que van continuar augmentant les seves propietats i els pagesos hi seguien sotmesos amb unes condicions laborals deplorables.²

La pagesia catalana treballava per a aquests propietaris, molts cops per tan sols tenir la possibilitat de tenir menjar i un lloc on viure dignament, i alguns cops es pagava un arrendament en

espècies —una part de la collita. El segle XX va comportar canvis: per qüestions polítiques o per rebel·lions dels mateixos pagesos i pageses, com la Llei de contractes de conreu de la Generalitat republicana o els processos duts a terme amb la recuperació de la democràcia a la dècada de 1970, de manera que la terra que portaven els parcers o arrendataris va passar en propietat dels que la treballaven; això va provocar una estabilització de moltes famílies al territori, amb el consegüent creixement dels pobles. Un clar exemple és Alcarràs, un poble en què hi havia dos grans tenidors en els terrenys dels quals hi treballaven el 80% de les famílies. Quan es fa la reparcel·lació en l'època de la Transició, aquestes famílies passen a ser propietàries d'unes porcions de terra d'aproximadament quinze hectàrees, una extensió que permetia a les famílies poder viure bé amb tot el necessari i poder donar l'oportunitat de formació als seus fills.

Amb l'entrada del segle XXI, amb tots els canvis que hi ha hagut i amb l'augment de la burocràcia, la globalització del mercat, la prohibició de productes que ajudaven a fer bons cultius i l'augment de costos —mà d'obra, adobs,

sulfats, materials—, la rendibilitat que tenen quinze hectàrees ja no és viable per a una família. Aquest fet deixa en una situació difícil moltes d'aquestes explotacions.³ Les famílies tenen davant d'elles tres opcions: la primera és buscar una feina que permeti complementar la renda; la segona, adquirir més terra per continuar vivint del sector; i, finalment, la tercera, que és deixar la pagesia i buscar una feina que doni més estabilitat.

Aquesta és una situació que ha fet que durant les primeres dues dècades del segle XXI s'hagin abandonat tants cultius i hagin abandonat la professió de la pagesia tantes persones.

Les dades no deixen lloc a cap dubte de la tendència que té el sector, dos exemples. En primer lloc, al 2020 hi havia a Catalunya 54.972 explotacions agràries i, al 2023, 48.725. En tres anys s'han perdut 6.247 explotacions, gairebé un 12%.⁴ L'altra dada preocupant és l'edat de la pagesia catalana: el 48% dels pagesos i pageses tenen més de 65 anys i tan

---

1 BADIA-MIRÓ; GARRABOU, *Agricultura, creixement econòmic i canvi estructural a Catalunya*.

2 BADAL, *Vides al marge. Pagesia, territori i canvi social*.

---

3 VAN DER PLOEG, *The New Peasantries: Rural Development in Times of Globalization*.

4 IDESCAT, 2023.

La globalització ha inundat el mercat amb productes barats produïts en altres parts del món amb uns requisits de producció i de garanties alimentàries més baixos que els d'aquí

sols un 5% tenen menys de 35 anys. Aquestes dades deixen molt clar que, si no hi ha diferents factors que ajudin a aquesta renovació generacional, acabaran fent els aliments grans empreses que molts cops no estan vinculades al territori o els aliments vindran d'altres països, amb la greu conseqüència per a l'equilibri territorial que això comporta.⁵

Evolució dels mercats i la seva globalització

La pagesia ha estat i és un element fonamental de la cultura i la societat catalanes. Al llarg dels anys, els pagesos i pageses han estat els cuidadors del territori, han modelat el paisatge rural. Més enllà de proveïdors d'aliments, han transmès les nostres tradicions més profundes, des de les celebracions de les tècniques ancestrals per treballar la terra a l'observació de la climatologia i dels cultius per poder ser més eficients. Tot aquest llegat ha forjat la nostra identitat, ha marcat el ritme de les estacions i ha respectat els cicles naturals.⁶

5 Departament d'Acció Climàtica, 2022.

6 BADAL, *Vides al marge. Pagesia, territori i canvi social*.

Durant les primeres dècades del segle XXI, el sector ha patit un declivi preocupant, sobretot per l'evolució dels mercats, la globalització i les seves conseqüències i elements com la burocràcia.

La globalització ha inundat el mercat amb productes barats produïts en altres parts del món amb uns requisits de producció i de garanties alimentàries més baixos que els d'aquí, i l'abandonament del camp ha deixat moltes zones rurals despoblades.⁷ A més, la sequera persistent, sobretot la patida entre el 2021 i 2024, amenaça les collites, i la burocràcia administrativa aclapara els pagesos amb paperassa.⁸

Amb la globalització i les inclemències del canvi climàtic, els preus dels productes agrícoles són volàtils i sovint no compensen el dur esforç que s'hi inverteix. La competència internacional és ferotge i l'accés a la terra es complica a causa dels preus elevats. Un element, el d'accés a la

7 VAN DER PLOEG, *The New Peasantries: Rural Development in Times of Globalization*.

8 MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN, «Informe sobre la renta agraria en España».

terra, que se suma a la cadena de barreres a què els joves han de fer front per tirar endavant una explotació, que sovint provoquen que no vegin un futur atractiu en el camp i busquin alternatives amb menys sacrificis i més beneficis econòmics.

Els preus dels productes són la clau perquè hi hagi continuïtat en l'ofici de la pagesia. Actualment el sector està en mans de diferents intermediaris que, per la seva feina, afegeixen costos als productes que al final compra el consumidor. Aquesta intermediació provoca que molts cops el preu final pugui arribar a tenir un diferencial de preu del productor al consumidor de fins al 300%. Per intentar controlar aquest fet, el govern de Pere Aragonès amb la consellera Teresa Jordà van impulsar una llei per poder regular aquesta situació. La Llei de la cadena alimentària, Llei 16/2021 de 14 de desembre, hauria d'evitar que els productors venguessin els seus productes per sota del preu de producció.⁹ Aquesta llei va ser elaborada amb la pretensió de convertir-se en una eina bàsica del nostre sector primari

9 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Llei de la cadena alimentària: impacte i reptes pendents».

La lluita contra la sequera ha de ser una prioritat absoluta i, per això, calen inversions en infraestructures d'aigua, investigació en cultius resistents i polítiques de gestió sostenible

perquè garantiria una estabilitat als nostres productors que ara no tenen. Malauradament, aquesta llei és tan sols un text positiu i ambiciós, però que no està tenint una implementació que hagi significat un canvi a millor pel sector. La llei no està funcionant bé perquè l'administració no actua d'ofici en totes les circumstàncies i perquè els productors no denuncien per no perdre una sortida de mercat.

Per poder adaptar-se a les necessitats de l'època actual, la pagesia ha dut a terme molts esforços per fer més eficients els seus processos, per reduir els costos de producció... Però té per davant encara alguns dels reptes més grans per poder garantir la continuïtat del sector primari al nostre país: digitalització, mecanització, energia, renovables.

Si el sector primari no duu a terme aquests canvis, si no afronta aquesta nova transformació, es corre el risc real de la pèrdua del sector. Si es donés el cas, la desaparició de la pagesia catalana tindria un impacte devastador. El paisatge rural es degradaria, la biodiversitat se'n veuria afectada i moltes tradicions desapareixerien. Però el pitjor seria

la pèrdua de la cohesió social que aporten els pobles i les comunitats agrícoles, l'equilibri territorial —ja de per si escàs— i la possibilitat de produir al propi país part de la producció agrícola. Catalunya perdria part de la seva identitat, forjada al llarg dels segles per la suor i la saviesa dels pagesos i pageses.

Sostenibilitat econòmica per garantir el relleu generacional

Per evitar la pèrdua del sector primari són bàsiques dues qüestions que van de la mà: garantir la sostenibilitat econòmica de les explotacions i garantir el relleu generacional.

Per garantir un futur viable per a la pagesia cal abordar els reptes de manera integral. La lluita contra la sequera ha de ser una prioritat absoluta i, per això, calen inversions en infraestructures d'aigua, investigació en cultius resistents i polítiques de gestió sostenible han d'esdevenir essencials. La burocràcia ha de ser alleugerida i cal impulsar el relleu generacional mitjançant programes de formació, accés a la terra en condicions favorables i incentius

econòmics per a joves emprenedors agrícoles. Aquestes mesures han d'ajudar a aconseguir el que no podem perdre de vista: fer que el jovent es quedi al camp. I aquest fer només passarà si garantim uns preus justos dels productes perquè les empreses siguin rendibles econòmicament.¹⁰

Actualment, el sector pateix una davallada constant de la rendibilitat. Una tendència a la baixa de la renda agrària real i amb el VAB —valor afegit brut— del sector que ha retrocedit un 25,7% entre el 2002 i el 2023.¹¹ Amb aquestes dades no es estrany que es generi un abandonament constant de les explotacions i que, com apuntàvem, provoqui un desert per trobar un relleu generacional a la seva activitat, o que directament es tanqui.

El sector primari és clau en l'economia del territori. L'agricultura i la ramaderia, tant la intensiva com l'extensiva, mantenen pobles i territoris vius. Per exemple, a la

¹⁰ OBSERVATORI DEL MÓN RURAL, «Joventut, pagesia i futur del territori».

¹¹ MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN, «Informe sobre la renta agraria en España».

La digitalització és essencial per garantir la sostenibilitat, la competitivitat i la viabilitat econòmica del camp en un context marcat pel canvi climàtic, la pressió demogràfica i la globalització

demarcació de Lleida, que té un pes molt important al nostre país amb el sector primari, es concentra més del 50% de la producció de productes alimentaris de l'agricultura i la ramaderia. També es concentra el 53% del total de caps de bestiar, el 36% del total d'exploracions de boví, porcí, oví i cabrum.¹²

Però el sector, tot i els seus esforços, fa molt temps que està subjecte a pressions normatives i socials pel seu impacte ambiental. Amb el repte ambiental hi ha molt camí perquè les nostres empreses siguin més viables econòmicament: aquest repte ens ha de permetre reaprofitar i revaloritzar recursos que en l'actualitat no tenen valor o tenen un cost com purins, fems, fruita en mal estat i restes orgàniques en general.

L'abandonament i la manca de relleu generacional també està provocat per altres factors. En els darrers 20 anys, la davallada de la renda agrària real —remuneració dels factors que intervenen en la

producció agrària— ha estat d'un 28,7% en preus constants.

Per donar la volta a aquesta situació i per avançar en la sostenibilitat del sector és imprescindible promoure el consum local i de temporada i canviar els hàbits de consum. Hem de prendre consciència de la importància de donar suport a la pagesia consumint productes frescos i amb garanties sanitàries, cosa que no només beneficia la salut i l'economia local, sinó que també contribueix a la sostenibilitat del medi ambient.¹³

I, per damunt de tot, cal revaloritzar la feina dels pagesos. Són ells els qui, dia rere dia, ens posen un plat a taula ple de productes de qualitat i que ens permeten gaudir d'un paisatge rural.

Tecnificació tecnològica i com afecta el rendiment econòmic

Els reptes de la pagesia per poder tenir futur passen per la tecnificació,

la digitalització i perquè la sostenibilitat ambiental vagi alineada amb la sostenibilitat econòmica.

La digitalització i la mecanització del sector agrari: un canvi clau per al futur del camp

El sector agrari ha estat tradicionalment vinculat a pràctiques manuals i a una forta dependència de les condicions naturals. Tanmateix, en les darreres dècades, la mecanització i, més recentment, la digitalització, han transformat profundament la manera de produir aliments. Aquest procés és essencial per garantir la sostenibilitat, la competitivitat i la viabilitat econòmica del camp en un context marcat pel canvi climàtic, la pressió demogràfica i la globalització.

La mecanització del sector agrari va començar amb la introducció de maquinària com tractors, sembradores i recol·lectores, que van substituir progressivament el treball manual i animal. Aquest canvi va permetre augmentar la productivitat, reduir els temps de treball i millorar les condicions laborals dels agricultors.

12 DEPARTAMENT D'ACCIÓ CLIMÀTICA, ALIMENTACIÓ I AGENDA RURAL, «Anuari estadístic del sector agroalimentari de Catalunya».

13 COMISSIÓ EUROPEA, «From Farm to Fork Strategy. For a fair, healthy and environmentally-friendly food system».

La digitalització i la mecanització no només representen una evolució tecnològica, sinó una oportunitat per construir un model agrari més eficient, sostenible i resilient

Actualment la maquinària agrícola és cada vegada més especialitzada i eficient. Les màquines modernes permeten realitzar tasques amb gran precisió, reduir el consum de combustible i minimitzar les pèrdues de collita. A més, la mecanització facilita la gestió de grans extensions de terreny amb menys mà d'obra, fet especialment rellevant en zones rurals afectades pel despoblament.

La digitalització: cap a una agricultura intel·ligent

La digitalització ha suposat un pas més enllà de la mecanització tradicional. Gràcies a les tecnologies digitals, ha sorgit el concepte d'agricultura de precisió, que utilitza dades per optimitzar cada fase del procés productiu.

Eines com els sensors de sòl, els sistemes GPS, els drons, les imatges per satèl·lit i el programari de gestió agrícola permeten monitorar en temps real l'estat dels cultius, la humitat del sòl, la presència de plagues o les necessitats de fertilització. Això fa possible aplicar aigua, adobs o fitosanitaris només quan cal i i on

cal, cosa que permet reduir costos i impactes ambientals.¹⁴

A més, la intel·ligència artificial i l'anàlisi de dades ajuden a predir rendiments, planificar collites i anticipar riscos climàtics, fet que millora la presa de decisions dels agricultors.

Beneficis econòmics, socials i ambientals

La combinació de mecanització i digitalització aporta nombrosos beneficis. Econòmicament, incrementa la rendibilitat de les explotacions i millora la seva competitivitat en els mercats globals. Socialment, contribueix a modernitzar el sector i fer-lo més atractiu per a les noves generacions i afavorir el relleu generacional.

Des del punt de vista ambiental, aquestes tecnologies permeten una gestió més eficient dels recursos naturals, reduir el consum d'aigua, d'energia i de productes químics

i promoure una agricultura més sostenible.

Malgrat els seus avantatges, la digitalització i la mecanització també presenten reptes. La inversió inicial sol ser elevada, especialment per a petites explotacions, i existeix una bretxa digital en algunes zones rurals, on ja hem comentat quina era la mitjana d'edat del sector: gairebé la meitat tenen més de 65 anys. A més, cal formació tècnica per poder utilitzar correctament aquestes eines.

De cara al futur, les polítiques públiques, la cooperació entre agricultors i el suport tecnològic seran clau per garantir que aquesta transformació arribi a tot el sector. La digitalització i la mecanització no només representen una evolució tecnològica, una oportunitat per construir un model agrari més eficient, més sostenible i més resilient, sinó també la possibilitat de crear al territori altres models empresarials per desenvolupar i implementar aquestes eines digitals per al sector primari, que fa que es creïn llocs de treball als pobles on es necessita aquest coneixement.

¹⁴ OCDE, «Rural Well-being: Geography of Opportunities».

En un sistema de producció sostenible, els excedents en forma de residus o subproductes de la producció agrícola, ramadera i agroindustrial són considerats recursos naturals renovables

En tenim exemples a Alcarràs: un tractor fruiter elèctric i autònom, l'AG-X, que han desenvolupat joves emprenedors del nostre territori, que ha rebut el premi Ruralapps 2025 en la categoria professional i el primer premi ARME Awards 2025 en robòtica aplicada a l'agricultura. Aquestes eines i projectes ajuden i ajudaran a la rendibilitat de les explotacions i faran una palanca més perquè el jovent opti pel sector primari.

Renovables i el seu futur amb el sector primari

La tecnificació i els coneixements amb l'àmbit energètic i ambiental són una oportunitat global que no es pot deixar passar en termes locals i sectorials.

El sector primari no tan sols produeix aliments, gestiona un capital natural que és la base per fer efectiu l'indispensable canvi de paradigma cap a models de producció diferents i sostenibles.

La societat està davant d'un escenari de necessitat cada cop més urgent

per avançar cap a un canvi de paradigma en els sistemes de producció d'aliments, energia, béns i serveis, caracteritzats actualment per la dependència dels combustibles fòssils, la globalització i la producció lineal, entre d'altres.

La transició d'un model productiu basat en recursos renovables, processos circulars i un major grau d'autonomia estratègica no és només una resposta a la triple crisi planetària —el canvi climàtic, la pèrdua de biodiversitat i la contaminació—, és també una oportunitat en els temps de volatilitat, d'incertesa i d'increment de les desigualtats que vivim, també en termes sectorials.

En un sistema de producció sostenible, els excedents en forma de residus o subproductes de la producció agrícola, ramadera i agroindustrial són considerats recursos naturals renovables, donat que tenen la capacitat de regenerar el seu estoc.

Aquests recursos, juntament amb els inesgotables com el sol o el vent, són el factor de producció més important per assolir un model de producció sostenible d'aliments, energia, béns i

serveis. I tots aquests productes els produeix el sector primari.

Segons diversos estudis, a Catalunya es generen prop de 21 milions de tones anuals d'aquests recursos naturals i renovables, el 50% del quals es concentren a la demarcació de Lleida. Això vol dir que el sector primari és un actor clau perquè Catalunya faci efectiva, en termes justos de reequilibri i cohesió territorial, una transició cap a models de producció sostenible d'aliments, energia, béns i serveis.¹⁵

Si s'aconsegueixen superar altres obstacles com la imatge social que s'intenta difondre des d'algun col·lectiu sobre els sistemes que avui dia ens permeten aprofitar i revaloritzar tots aquests recursos orgànics del territori, podrem fer el desplegament efectiu d'aquest model que pot tenir múltiples beneficis per al sector:

- a. Reducció de costos de gestió del que fins ara s'ha considerat «residus».

---

¹⁵ DIPUTACIÓ DE LLEIDA, «Lleida, líder en el desenvolupament de la bioeconomia a Catalunya amb l'aposta del BIOHUB CAT».

El futur de la pagesia i la ramaderia i els seus reptes passen inevitablement perquè la renovació generacional de les empreses agrícoles sigui una realitat

- b. Diversificació de rendes, provinents no només de la producció d'aliments sinó també, a través de la comercialització de subproductes a bioindústries o de productes valoritzats pel propi sector de manera col·lectiva en forma d'energia —biometà, energia elèctrica, energia tèrmica, agrovoltaica...— o de serveis —crèdits climàtics agrícoles, turisme agroalimentari.
- c. Adaptació al marc europeu de sostenibilitat en la producció alimentària, a través de l'economia circular —biofertilitzants, biocombustibles, recuperació de nutrients, aigua...
- d. Sector atractiu a les noves generacions.

I també beneficis per al territori:

- e. Millores ambientals vinculades a la gestió i valorització del que, en el model anterior, eren residus.
- f. Creació de llocs de treball qualificats.
- g. Millora de la competitivitat de les zones rurals.
- h. Diversificació econòmica, potenciant el sector industrial i reforçant el sector primari.

- i. Millora d'infraestructures vinculada al reequilibri territorial dels factors de producció.

Capturar tots aquests beneficis econòmics, socials i ambientals requereix potenciar determinades capacitats i tecnologies, projectes estratègics i diversificar la inversió. Cal apostar per diferents models de projectes que ajudin a aflorar tots aquests beneficis potenciant des de plantes de biogàs, plantes de compostatge, plantes d'enriquiment d'adobs orgànics —biocarbó—, o plantes de recerca preindustrial —desenvolupar a partir del material orgànic productes per a la construcció i per a l'automoció.

Les tecnologies associades a la producció de biogàs a partir de recursos naturals renovables són de les que més se'n parla. Però, a banda de produir biogàs, amb tots els recursos naturals renovables que hi ha al nostre país es poden produir molts altres tipus de productes de valor afegit, des de biofertilitzants fins a proteïnes alternatives, passant per biocarburs, bioplàstics o productes per abastir al sector químic, farmacèutic i cosmètic. En defi-

nitiva, processos industrials d'alt valor afegit, amb un fort component tecnològic, que generen llocs de treball qualificats i dinamitzen el desenvolupament de sectors auxiliars, a la vegada que consideren el sector primari com a proveïdor de matèries primeres, i no com un client d'un servei de gestió de residus.¹⁶

L'eficiència d'aquesta tecnologia, que està en funcionament des de fa 30 anys als països del nord d'Europa —Alemanya, Dinamarca o els Països Baixos— és molt alta, i és d'un èxit més que contrastat i amb una acceptació social reconeguda. Per exemple, l'aeroport de Dortmund utilitza l'energia provinent d'una planta de biogàs interna i diferents municipis d'Alemanya tenen plantes a distàncies inferiors als 500 metres dels habitatges.¹⁷

Conclusió

El futur de la pagesia i la ramaderia i els seus reptes passen inevitable-

¹⁶ EUROPEAN BIOGAS ASSOCIATION, «Biogas and biomethane in Europe: Statistical Report».

¹⁷ Ibidem.

La pagesia ha d'adaptar-se tant sí com no a utilitzar totes les tecnologies digitals i mecàniques possibles

ment perquè la renovació generacional de les empreses agrícoles sigui una realitat, un fet que només s'aconseguirà sent el màxim d'eficients tant amb els preus dels productes que s'elaboren —aquí es molt important el bon funcionament de la Llei de la cadena alimentària— com per l'eficiència amb què es pot ser capaç de fer els aliments. La pagesia ha d'adaptar-se tant sí com no a utilitzar totes les tecnologies digitals i mecàniques possibles, a fer ús de tots els recursos orgànics i energètics possibles, i revaloritzar-los. L'aposta per economies circulars i per la diversificació d'activitats lligades a la ramaderia i a la pagesia esdevenen claus per poder assegurar el futur del sector.

Tenim la capacitat d'aprofitar el canvi de paradigma econòmic en benefici del sector i del territori, en depèn que la totalitat del sector en sigui conscient, que la ciutadania ho entengui i que les administracions amb competències hi apostin. Depèn també de la capacitat que tingui el sector per informar la societat dels beneficis que té la bona gestió dels recursos provinents de l'activitat agrària i ramadera, de poder des-

muntar els falsos arguments catastrofistes d'algunes plataformes que diuen que defensen el territori i els pobles i que provoquen i promouen la desaparició d'un progrés agrari adaptat a una sostenibilitat ambiental i econòmica lligada a l'evolució de qualsevol societat que vol millorar les possibilitats de continuar vivint al camp i per al camp. ■

■ Bibliografia

BADAL, Ernest. *Vides al marge. Pagesia, territori i canvi social*. Catarroja: Editorial Afers, 2014.

BADIA-MIRÓ, Marc; GARRABOU, Ramon. *Agricultura, creixement econòmic i canvi estructural a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2017.

COMISSIÓ EUROPEA. «From Farm to Fork Strategy. For a fair, healthy and environmentally-friendly food system». Brussel·les, 2021.

COMISSIÓ EUROPEA. «EU Agricultural Outlook for Markets, Income and Environment». Brussel·les, 2023.

DEPARTAMENT D'ACCIÓ CLIMÀTICA, ALIMENTACIÓ I AGENDA RURAL. «Anuari estadístic del sector agroalimentari de Catalunya». Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2023.

DEPARTAMENT D'ACCIÓ CLIMÀTICA, ALIMENTACIÓ I AGENDA RURAL. «Diagnosi del relleu generacional al sector agrari català». Barcelona: Generalitat de Catalunya 2022.

DIPUTACIÓ DE LLEIDA. «Lleida, líder en el desenvolupament de la Bioeconomia a Catalunya amb l'aposta del BIOHUB CAT» [en línia]. Disponible a: <www.diputaciolleida.cat>.

EUROPEAN BIOGAS ASSOCIATION. «Biogas and biomethane in Europe: Statistical Report». Brussel·les, 2022.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «Llei de la cadena alimentària: impacte i reptes pendents». Barcelona, 2021.

IDESCAT. «Explotacions agràries i estructura del sector primari a Catalunya» [en línia]. Consulta 2023. Disponible a: <www.idescat.cat>.

MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN. «Informe sobre la renta agraria en España». Gobierno de España, 2023.

OBSERVATORI DEL MÓN RURAL. «Joventut, pagesia i futur del territori». Fundació del Món Rural, 2022.

OCDE. «Rural Well-being: Geography of Opportunities». París: OECD Publishing, 2020.

VAN DER PLOEG, Jan D. *The New Peasantries: Rural Development in Times of Globalization*. Londres: Routledge, 2018.